

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1998 metai

Vilnius 1999

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1998

VILNIUS 1999

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1998

VILNIUS 1999

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija

**Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA**

**Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius**

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 9986-34-038-1

MINDAUGAS P O C I U S

SOVIETŲ TERORAS IR TAUTOS PASIPRIEŠINIMAS 1944–1945 METAIS LIETUVOS SSR NKVD KOVOS SU BANDITIZMU SKYRIAUS 1946 M. PRADŽIOS STATISTINIŲ DUOMENŲ DOKUMENTE

1944–1945 metai – sovietų jėgos žinybų beatodairiško smurto ir masinio gyventojų pasipriešinimo Lietuvoje laikotarpis. Jo nagrinėjimas, gausių to meto šaltinių tyrimas dar ilgai išliks aktualūs.

Reikia pasakyti, kad 1946 m. pradžioje po intensyvių saugumo kariuomenės ir partizanų būrių kautynių, masinio besislapstančių nuo mobilizacijos bei dalies laisvės kovotojų legalizavimo situacija Lietuvoje gerokai pakito. Stambūs daliniai buvo išblaškyti, daug partizanų žuvo. Žymiai sumažėjo ginkluoto pasipriešinimo dalyvių. Keitėsi abiejų pusių kovos taktika. Partizanai stengėsi nesivelti į atviras kautynes, geriau konspiruoti, o NKVD kovai su rezistencija vis dažniau pradėjo naudoti slaptuosius bendradarbius. Metų pradžioje, kaip slopinimo institucijoms buvo įprasta, reikėjo parengti vadovybei Maskvoje išsamias ataskaitas apie „nuveiktą darbą“. Buvo galima apžvelgti „mūšio lauką“, suskaičiuoti priešo ir savo nuostolius.

Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos SSR NKVD kovos su banditizmu skyrius maždaug 1946 m. pradžioje parengė plačiai, įvairiais aspektais represijas ir pasipriešinimą atspindintį statistinių duomenų dokumentą apie 1944–1945 metus. Skrupulingas kovos rezultatų skaičiavimas rodo, kad saugumiečiai į statistinius rodiklius kreipė ypatingą dėmesį. Iš kitų panašaus pobūdžio šaltinių jis išsiskiria tuo, kad detalai parodo 1945 m. Lietuvoje vykusio pasipriešinimo malšinimo procesą kiekvieną mėnesį. Šio išversto į lietuvių kalbą originalas yra vos 8 lapų slaptosios raštvedybos byloje, kurios pavadinimas „LSSR NKVD veiklos prieš nacionalinį pagrindį ir jo ginkluotas gaujas 1944–1945–1946 m. statistiniai duomenys“. Byloje dokumentai kalba apie 1944 07–1946 12 31 laikotarpį.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad minėtas dokumentas yra parengtas NKVD kovos su banditizmu skyriaus darbuotojų, todėl statistinėse suvestinėse nėra įtraukti visos NKGB veiklos rezultatai. Daugelis tyrėjų pastebėjo, kad saugumo dokumentų skaičiai neretai prieštarauja vieni kitiems. Todėl dažnai sunku nustatyti, pagal

kokius kriterijus reikia duoti pirmenybę vienam ar kitam šaltiniui. Šie sunkumai išskyla analizuojant daugumą statistinių duomenų suvestinių.

Atidžiau panagrinėjus publikuojamo dokumento skaičius, galima išvysti istorinių įvykių dinamiką bei jų tarpusavio priklausomybę. Trumpai apžvelgsime ir pakoментuosime dokumentą.

Sovietų kariuomenės ir slopinimo žinybų aktyvumą iliustruoja duomenys apie įvykdytas operacijas (1 eilutė). Kaip matome, gausiausia operacijų įvykdyta 1945 m. liepos, rugpjūčio, gruodžio ir rugsėjo mėnesiais. 1945 m. vasarą Lietuvoje buvo daugiausia vidaus kariuomenės, kuri vykdė masines karines baudžiamąsias operacijas¹. Tačiau partizanų ir civilių gyventojų daugiausia nužudyta liepos, sausio ir birželio mėnesiais. Tai rodo dvi didžiausio teroro bangas, persiritusias per Lietuvą 1945 m. sausio mėnesį ir tų pačių metų vasarą, kada žuvo daug nekaltų gyventojų: besislapstančių nuo mobilizacijos vyrų ar kitų civilių. Legalizacijos proceso pagyvėjimas (1945 m. birželis–rugsėjis) dėsningai sutampa su Vokietijos kapituliacija, vasaros baudžiamąja kampanija bei LSSR vyriausybės ir slopinimo organų vadovų raginimais legalizuotis (gegužės pabaiga).

Verta dėmesio partizanų išpuolių statistika (14 eilutė). Apie pokaryje vykusį atkaklų partizaninį karą byloja tai, kad 1945 m. per dieną vidutiniškai būdavo įvykdomi **2,5** teroro akto prieš represinių struktūrų darbuotojus ir partinius-sovietinius aktyvistus. Baudžiamosios kampanijos metu liepos mėnesį šis rodiklis išaugo net iki **4,4**. Valstybinės įstaigos ir įmonės 1945 m. vidutiniškai buvo puolamos vos ne kasdien – **333** kartus. Apie partizanų sugebėjimą išvengti represijų kalba labai nedidelis išaiškintų antpuolių procentas.

Dokumente enkavedistai nesąmoningai parodė, kad jiems tenka atsakomybė už nužudytus beginklius **29** dezertyrus ir **61** vengusį tarnybos Raudonojoje armijoje žmogų (19–20 eilutės). Tai oficialiai pripažįstami skaičiai. Kaip rodo naujausi tyrinėjimai, šie duomenys maskuoja tikrą vengusių mobilizacijos žmonių žudymo mastą². Tikėtina, kad vengusių okupanto kariuomenės beginklių vyrų nužudyta **2–4** tūkstančiai. Įspūdingas bendras 1944–1945 m. dezertyrų iš Raudonosios armijos skaičius – **6987** (19 eilutė). 1944–1945 m. net **76 093** vyrai slapstėsi nuo tarnybos Raudonojoje armijoje (20 eilutė).

Apsiribosime šiomis pastabomis, nes nekėlėme uždavinio visapusiškai ir detalai išnagrinėti šį dokumentą. Nuosekliai analizuojant panašius šaltinius, galima įžvelgti istoriografijoje dar mažai atskleistus, akcentuotus pokario pasipriešinimo ir jo slopinimo proceso momentus. Tai atskiro straipsnio uždavinys.

¹ H. Š a d ž i u s, *Karinės čekistinės operacijos Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, Lietuvos istorijos metraštis*, 1995, Vilnius, 1996, p. 146.

² A. A n u š a u s k a s, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 156–265.

Kovos su banditizmu, dezertyravimu, šaukimo į Raudonąją Armiją bei Karinį Jūrų Laivyną vengimu Lietuvos SSR teritorijoje 1944 m. (nuo liepos mėn.) ir 1945 m. (kiekvieną mėnesį) rezultatai

Statistiniai duomenys

Nr.	Iš viso 1944 m.	1							5 m.					Iš viso				1945 m.			
		sausis	vasaris	kovas	balandis	gegužė	birželis	liepa	rugpjūtis	rugšėjis	spalis	lapkritis	gruodis	1945 m.	nuo 1944 m. 07 iki 1946 01 01	Iš viso I ketv. v. v. v. v.	Iš viso II ketv. v. v. v. v.	Iš viso III ketv. v. v. v. v.	Iš viso IV ketv. v. v. v. v.		
1. Įvykdyta operacijų	914	669	654	887	670	552	693	1068	1015	929	673	960	9444	10358	2210	1915	3012	2307			
2. Likviduota banditų grupių	151	128	55	68	53	41	78	104	52	48	28	32	721	872	251	172	206	92			
3. Tuo pačiu : a) nukauta banditų b) sulaukta c) atėjo legalizuotis	2436 4373 249	1365 2118 699	905 1557 178	1025 1713 227	1008 1299 165	803 659 19	1065 1521 884	1506 1922 1136	710 1358 1110	416 1491 936	238 491 308	247 410 186	343 495 191	9631 15034 6095	12067 19407 6344	3295 5388 1100	2876 3479 1068	2632 4771 3182	828 1396 745		
Iš sulauktytų ir atėjusių legalizuotis:																					
a) suimta	2349	1610	756	902	401	330	990	1498	1074	804	423	396	9509	11958	3268	1721	3376	1144			
b) legalizuota	285	674	181	214	196	48	949	1143	1110	910	372	180	6160	6445	1069	1193	3163	735			
c) perduota kariuomenai komisarui	690	108	105	217	315	5	4	14	2	2	3	1	776	1466	430	324	18	4			
d) išsiųsta į spec. lagertus	618	425	693	603	552	295	462	403	282	711	61	109	4687	5302	1721	1309	1396	258			
Iš viso											859										
4. Likviduota antisovietinio pogrindžio organizacijų	12	7	8	8	4	2	26	35	6	24	19	21	188	200	23	32	65	68			
jų dalyvių	132	105	73	52	22	7	234	298	86	153	228	211	1680	1812	230	263	537	650			

5.	Tuo pačiu: a) nukauta b) suimta c) suimta banditų remėjų	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	3	3	2	-	1
		290	103	79	52	27	10	234	298	86	443	427	416	427	2602	2892	234	271	827	1270	-	827
6.	suimta banditų remėjų	968	426	197	227	128	104	411	559	542	366	153	190	273	3540	4508	850	643	1467	580	-	1467
7.	ištremta: a) banditų šeimų c) šeimų narių	-	-	-	-	-	-	-	748	411	45	-	-	-	1204	1204	-	-	1204	-	-	1204
		-	-	-	-	-	-	-	2732	1595	152	-	-	-	4479	4479	-	-	4479	-	-	4479
8.	Nukauta priešų parašiuininkų sulaikyta priešų parašiuininkų pasidavę savanoriškai „-“	10	11	2	4	-	2	-	-	1	4	-	-	3	27	37	17	2	5	3	3	5
		26	11	14	2	-	-	-	-	-	-	4	2	-	33	59	27	-	-	6	-	-
		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	3	-	-	-	2	-	2
	Iš viso	37	22	16	6	-	2	-	1	4	6	2	2	3	62	99	44	2	5	11	-	11
9.	Nukauta užsienio žvalgybos agentų sulaikyta užsienio žvalgybos agentų pasidavę savo noru Iš viso	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	4	-	-	-	-	-
		146	24	2	13	3	3	25	45	3	18	31	15	14	196	342	39	31	66	60	-	60
		146	28	2	13	3	3	25	45	3	18	31	15	14	200	346	43	31	66	60	-	60
10.	Nukauta tėvynės išdavikų, išdavikų, policininkų bei kitų priešu stovytinčių ir remėjų suimta „-“ legalizuota „-“ nukreipta į spec. lagerius Iš viso	-	-	7	1	-	-	-	2	6	-	-	2	4	22	22	8	-	8	6	-	6
		968	555	263	302	211	72	224	399	155	266	314	281	264	3306	4274	1120	507	820	859	-	859
		-	-	15	-	1	5	18	7	33	10	12	-	7	108	108	15	24	50	19	-	19
		-	15	469	-	-	45	-	8	-	-	-	58	28	623	623	484	45	8	86	-	86
	Iš viso	968	570	754	303	212	122	242	414	194	276	326	341	303	4057	5025	1627	576	884	970	-	970
11.	Mūsų nuostoliai operacijų metu. Nukauta: a) NKVD-NKGB darbuotojų	18	3	7	4	12	7	4	3	2	2	-	3	6	53	71	-	-	-	-	-	9

b) NKVD vidaus kariuomenės karininkų	9	5	7	1	1	6	2	4	3	-	1	-	4	44	53				5
c) seržantų ir eilinių	38	24	42	18	11	7	20	23	9	13	4	4	13	188	226				21
d) liaudies gynėjų vadų ir eilinių	13	5	59	45	46	36	10	5	13	4	3	3	27	256	269				33
e) sovietinių-partinių aktyvistų	15	11	2	15	2	4	1	3	2	-	-	-	-	40	55				-
Iš viso	93	48	117	83	72	60	37	38	29	19	8	10	50	581	674				68
12. Sužesta:																			
a) NKVD-NKGB darbuotojų	2	1	4	5	2	2	2	-	3	-	-	-	2	21	23				2
b) NKVD vidaus kariuomenės karininkų	3	-	1	2	2	1	4	2	1	1	-	1	1	16	19				2
c) seržantų ir eilinių	9	9	13	46	19	15	18	29	23	19	7	6	14	218	227				27
d) liaudies gynėjų vadų ir eilinių	-	3	9	14	21	20	19	3	5	2	-	6	4	106	106				10
e) sovietinių-partinių aktyvistų	3	-	-	2	-	3	3	2	-	-	-	-	-	10	13				-
Iš viso	17	13	27	69	44	41	46	36	32	22	7	13	21	371	388				41
13. Išsivesta:																			
a) NKVD-NKGB darbuotojų	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1				-
b) NKVD vidaus kariuomenės karininkų	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				-
c) seržantų ir eilinių	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1				-
d) liaudies gynėjų vadų ir eilinių	-	1	6	11	13	15	2	-	1	-	1	-	3	53	53				3
e) sovietinių-partinių aktyvistų	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3	3				-
Iš viso	-	1	6	11	13	16	3	3	1	-	1	-	3	58	58				3

14.	Užregistruota banditinių išpuolių (už brūkšnelio parodyta atskleisčių skaičius): a) teroro aktų prieš NKVD–NKGB darbuotojus, NKVD vidaus kariuomenės ir RA kariškius bei sovietinius-partinius aktyvistus	383	68/16	55/12	57/18	53/18	75/19	103/12	133/16	64/27	63/14	68/28	83/10	83/15	96/205	126/205					234/53
	b) valstybinių įstaigų ir įmonių užpuolimų	148	12/3	17/1	8/2	43/5	49/5	57/3	39/1	31/9	12/6	17/7	28/12	19/7	333/61	481/61					65/26
	c) kiti išpuoliai	323	158/20	115/8	139/45	253/30	353/49	227/28	136/20	107/35	114/34	138/25	141/14	105/19	198/627	2309/327					384/58
	Iš viso	854	238/39	187/21	204/65	349/53	477/73	387/43	308/37	202/71	189/54	224/60	252/36	207/41	3224/593	4078/593					683/137
15.	Banditinių išpuolių metu nukauta: a) NKVD–NKGB darbuotojų	35	6	4	7	7	14	7	15	5	2	8	6	4	85	120					18
	b) NKVD vidaus kariuomenės ir RA karininkų	19	2	-	1	2	5	2	5	1	2	2	2	-	24	43					4
	c) seržantų ir eilinių	26	2	6	15	12	12	18	17	4	2	12	2	3	105	131					17
	d) sovietinių-partinių aktyvistų	253	53	54	46	50	86	51	57	30	19	37	47	45	575	828					129
	e) kitų piliečių	249	72	77	105	182	227	165	150	141	122	123	119	147	1630	1879					389
	Iš viso	582	135	141	174	253	344	243	244	181	147	182	176	199	2419	3001					557
16.	Sužeista: a) NKVD–NKGB darbuotojų	5	1	-	4	-	6	1	6	2	-	-	4	3	27	32					7
	b) NKVD vidaus kariuomenės ir RA karininkų	3	-	2	-	1	2	1	1	-	-	-	-	-	7	10					-

c) seržantų ir eilinių	5	-	11	5	2	3	6	4	4	3	3	4	2	4	47	52		10
d) sovietinių- partinių aktyvistų	12	5	13	3	8	12	8	20	9	3	9	12	18	120	132		39	
e) kitų piliečių	36	3	18	11	40	33	28	18	25	31	25	18	25	275	311		68	
Iš viso	61	9	44	23	51	56	44	49	39	37	38	36	50	476	537		124	
17. Išsivesta:																		
a) NKVD-NKGB darbuotojų	-	-	2	-	-	1	5	-	1	-	-	2	-	11	11		3	
b) NKVD vidaus kariuomenės ir RA karininkų	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	2		-	
c) seržantų ir eilinių	-	-	3	-	-	2	-	2	-	-	-	1	-	8	8		1	
d) sovietinių- partinių aktyvistų	85	13	15	6	26	35	27	35	10	7	12	12	3	201	286		27	
e) kitų piliečių	-	7	25	20	39	53	58	40	17	7	13	27	9	315	315		49	
Iš viso	85	20	45	27	65	91	90	78	27	14	26	42	12	537	622		80	
18. Iš bendro skaičiaus bandyti, legalizuoti ataskaitiniame ir anks- čiau ataskaitinio mė- nesio:																		
a) suimta	-	25	37	10	78	4	25	-	96	13	102	22	11	423	423		135	
b) išsiųsta į RA	-	149	88	20	33	4	3	-	-	-	-	-	-	297	297		-	
c) perėjo į nelegalią padėtį	-	40	46	25	-	22	8	-	1	-	22	13	2	179	179		37	
d) išbraukta iš įskaitos dėl kitų priežasčių	-	-	7	7	19	-	5	-	2	5	18	407	1	471	471		426	
Iš viso	-	214	178	62	130	30	41	-	99	18	142	442	14	1370	1370		598	
19. Duomenys apie dezertyvus:																		
a) nukauta	-	3	4	3	3	5	3	6	-	1	-	-	1	29	29		1	
b) sulaukiyta	1447	566	542	558	446	235	161	133	44	59	59	27	28	2858	4305		114	
c) atėjo legalizuotis	-	13	12	4	1	43	471	718	815	299	160	75	42	2653	2653		277	

21.	Duomenys apie paemia ir konfiskuota ginkluote: pabūklų	4	1	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	8	1
	prieštankinių ginklų	10	1	-	2	2	-	-	2	-	-	1	1	1	10	20	3
	minosvaizdžių	7	6	1	1	-	1	4	1	-	-	-	-	-	15	22	-
	kulkosvaizdžių	395	132	130	151	136	98	99	135	71	95	33	38	44	1162	1557	115
	granatsvaizdžių	-	-	-	-	1	1	1	-	1	1	-	-	-	4	4	-
	automatų	606	177	202	223	249	214	213	281	260	170	139	100	161	2389	2995	400
	šautuvų	4884	1078	799	1038	786	787	880	1165	965	1082	630	438	529	10177	15061	1597
	pistoletų ir revolverių	516	155	163	182	145	134	196	219	149	139	85	151	149	1867	2383	385
	granatų	3196	761	532	409	770	336	821	914	737	506	256	219	281	6542	9738	756
	šovinių	620618	153588	146757	141889	165314	127060	1904751	163504	131045	114263	50833	41917	49694	1476339	2096957	142444
	sprogmenų (kg)	-	161	20	-	8,4	150	28,3	28,7	30,5	49	18	10	0,400	504,3	504,3	28,400
	minų	459	39	90	1250	-	2	-	-	-	15	5	-	2	1403	1862	7
	tipografijų	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	-
	radijo imtuvų	57	7	26	13	9	2	34	9	9	3	10	8	10	212	197	28
	radijo siųstuvų	10	1	-	3	2	-	-	3	-	-	-	3	2	20	24	5
	rašomųjų mašinėlių ir kitų dauginimo aparatus	-	-	1	5	13	1	13	9	10	11	8	6	15	132	92	29
	artilėrijos sviedinių rotatorių, šapirografų	269	-	-	45	-	2	-	-	-	-	62	3	-	112	381	62

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 3, b. 680, l. 6. Originalas rusų k., be parašų. Mašinraštis.